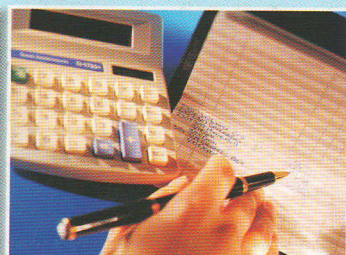
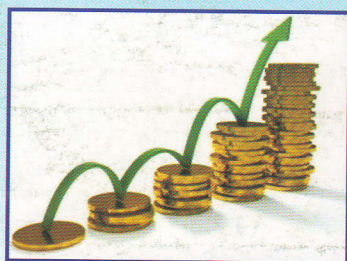

ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАЪЛИМ

ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАЪЛИМ

илмий журнали

2000 йилдан бошлаб чиқа бошлаган

3
2013

ТАЪСИСЧИ

Тошкент Давлат иқтисодиёт университети

Тахрир кенгаши раиси и.ф.д., проф. Ваҳобов А.В.

Тахрир ҳайъати:

И.ф.д., проф. Ходиев Б., и.ф.д., проф. Бегалов Б., и.ф.д., проф. Абдурахмонов Қ.,
и.ф.д., проф. Алимов Р., и.ф.д., проф. Ахунова Г., и.ф.н., доц. Ахмедов И.,
и.ф.н., доц. Гадоев Э., Академик Ғуломов С., и.ф.д., проф. Икромов М., и.ф.н. Тураев Б.,
и.ф.д., проф. Хасанов Б., и.ф.д., проф. Холмўминов Ш., и.ф.д., проф. Раҳимова Д.,
и.ф.д., проф. Иминов О., и.ф.н. Кўчқоров Ж., и.ф.д., проф. Қодиров А., Саидахмедов Ф.А.,
Назаров Н.Қ., Абдуллаев А.Н.

Бош муҳаррир и.ф.д., проф. Иватов И.

Тошкент Давлат иқтисодиёт
университетининг «Иқтисодиёт»
нашриёти томонидан нашрга тайёрланган.

Журнал Тошкент шаҳар Матбуот ва
ахборот бошқармасида 02-0041-рақами
билан рўйхатга олинган.

ISSN 2010-6130

© Иқтисодиёт ва таълим, 2013.

ТОШКЕНТ

МУНДАРИЖА

I. ИННОВАЦИЯ ВА ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Темиров М.	Институционал ўзгаришлар ва иқтисодий эркинлаштириш истиқболлари.....	4
Алматова Д.	Худудларда тадбиркорлик фаолиятини инновацион ривожлантиришга инвестиция жалб қилиш масалалари.....	7
Кўшатов Р., Эрназаров О.	Саноатда инновацион муҳитни яратиш ва ривожлантиришда инвестицияларнинг аҳамияти.....	11
Жуковская И., Егоров А.	Электронная коммерция - важный фактор современных международных отношений.....	15

II. МЕНЕЖМЕНТ ВА МАРКЕТИНГ

Ахмедов Т.	Эффективные методы по процессу управления на промышленных предприятиях.....	19
Нормуродов У.	Савдо корхоналари рақобатбардошлигининг мезонлари ва уларни ифодаловчи кўрсаткичлар тизими.....	22
Алимова М.	Ўзбекистонда замонавий туристик хизматлар бозори ва истиқболи....	25
Ўринов Б., Норова С.	Ўзбекистонда халқаро туризмни ривожлантириш йўналишлари.....	29
Эргашходжаева Ш., Маматова Ф.	Ташки иқтисодий фаолият ва боғхона ишида трансакция харажатлари ва уларни камайтириш йўллари.....	32

III. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

Ташматов Р.	Фермер хўжаликлариде ердан фойдаланишни ривожлантиришнинг институционал механизмларини такомиллаштириш.....	37
Беркинов Б., Раҳманқулова Б.	Пахтачиликда ишлаб чиқариш ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини баҳолашни эконометрик моделлаштириш.....	40
Эргашева Ш.	Сув хўжалиги тизимида маржинал таҳлил асослари.....	44

IV. МОЛИЯ ВА СОЛИҚ

Юлдашев А.	Амир Темур даврида молия - солиқ муносабатлари.....	50
Абдухалилова Л., Абдухалилов Н.	Иқтисодий модернизациялаш шароитида банк тизими ва унинг барқарор иқтисодий тараққиётни ривожлантиришнинг ўрни ва роли.....	52
Гоймухамедов И., Эльбусинова У.	Мамлакат қишлоқ худудларида уй-жой қурилишларини молиялаштиришни такомиллаштириш йўллари.....	55
Абишов М., Утемурастов А., Пирниязова Г., Сапаев И.	Қўшилган қиймат солигининг ноль даражали ставкасида тўғри фойдаланиш.....	59
Саггаров О.	Рейтинг тизими асосида банклар барқарорлигини баҳолаш методологияси.....	62
Темирханова М., Муминов О.	Особенности учета затрат, формирующих себестоимость туристского продукта в туристском бизнесе.....	65
Қурбанқулова Н.	Солиқлар бўйича қарздорлик сабаблари, оқибатлари, уларнинг олдини олиш ва бартараф этиш йўллари.....	70
Ҳамраев М.	Қайтарилувчи тўлов асосида олий таълим муассасалари молиявий таъминотини мустақамлаш масалалари.....	73
Мавлянова Д.	Толлинг операциялари хусусини такомиллаштириш.....	76

лиш билан банд бўлган барча корхоналар, барча турдаги солиқлар ҳамда мақсадли давлат фондларига мажбурий ажратмалар, шунингдек, олиб келинаётган барча қурилиш техникаси ва кичик механизация воситалари учун божхона тўловларидан озод этилгандир.

Хулоса қилиб айтганда мамлакатимизда қишлоқ қурилиши соҳасида жаҳонда тенгги йўқ ноёб тизим яратилди. Унга биноан, қишлоқларимизда қурилишлар ҳажми ортиб бориш билан бирга улардан келаётган маънавий натижаларининг ҳам жуда юқорилигини тасдиқлаб ўтиш ўринлидир.

Қурилаётган қишлоқ массивларида янгича асосда мулкдорлар синфи шаклланди.

моқда, одамларнинг маданияти юксалиб, уларнинг турмуш тарзи, онгу тафаккури ва менталитети ўзгармоқда. Бунинг натижасида янги ва замонавий шароитларда вояга етётган, эски тузимнинг барча асоратларидан ҳоли бўлган ва келажакка қатий ишонадиган, юксак билимли, мустақил фикрлайдиган, баркамол ўғил-қизлар етишиб чиқмоқда.

Бу эса Ўзбекистоннинг барқарор ва мувозанатланган ривожланишини таъминлаш учун зарур бўлиб, мамлакатнинг юксак даромадли давлатлар қаторидан жой олишида муҳим аҳамият касб этади, деган умиддамиз.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Президенти И.А. Каримов: "Замонавий уй-жой қурилиши – қишлоқ жойларни комплекс ривожлантириши ва қиёфасини ўзгартириши ҳамда аҳоли ҳаётини сифатли яхшилаш омили". //Халқ сўзи, 2013 йил 18 апрель.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 3 августдаги "Қишлоқ жойларда уй-жой қурилиши кўламини кенгайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПК-1167-сонли қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 17 июндаги ПК-1354-сонли "Қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар асосида хусусий уй-жой қурилишини кенгайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарори.
4. www.Cbu.uz.
5. Демин. Ю. *Всё о кредитах. Понятно и просто.* –СПб.: Питер. 2007. 208 с. ил. (Серия «Управляй своими деньгами»).
6. Рашидов О.Ю., Тоймухамедов И.Р., Алимов И.И. *Пул, кредит ва банклар.* Дарслик. –Т., 2008.
7. Рогожин. М.Ю. *Жилищная ипотека: приобретение квартиры в кредит.* –СПб.: Питер, 2004.
8. www.qichloqqurilish.Bank.uz.
9. www.Cbu.uz.

И.ф.н. М. Абишов, ассис. А. Утемуратов,
ассис. Г. Пирниязова, И. Сапаев

Қўшилган қиймат солигининг ноль даражали ставкасидан тўғри фойдаланиш

Мақолада иқтисодий эркинлаштириш шароитида қўшилган қиймат солигининг ноль даражали ставкасидан тўғри фойдаланиш йўллари, солиққа тортиш тизимида корхоналар зиммасига тушаётган солиқ юкининг оптимал даражасини аниқлаш масалалари кўриб чиқилган.

В статье рассматриваются пути правильного использования нулевой степени ставок налога на добавленную стоимость в условиях либерализации экономики, определение оптимального уровня налогового бремени оплачиваемых предприятий в налоговой системе.

The article discusses the ways of proper use of the zero degree rates of value added tax in conditions of economic liberalization, determination of the optimal level of tax burden, which are the responsibility of the enterprises in the tax system. And also, the statistic data have been drawn.

Калитли сўзлар: Солиқ кодекси, солиқ тўловлари, солиқ юкини камайтириш, ишлаб чиқариш самарадорлиги, давлат иқтисодий ўсиши, қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи.

Иқтисодий эркинлаштириш шароитида солиққа тортиш тизимида корхоналар зиммасига тушаётган солиқ юкининг оптимал даражасини аниқлаш долзарб муаммолардан бири бўлиб келган. Чунки айнан

иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини уларнинг молиявий-хўжалик фаолиятига бевосита таъсир этувчи солиқлар орқали рағбатлантириш мумкин.

Шунинг учун ҳам мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини эркинлаштиришга, уларнинг молиявий аҳволин мутахкамлашга ҳамда солиқ соҳасида рағбатлантириш тизимини такомиллаштиришга қаратилмоқда. Бунинг натижасида ишлаб чиқаришни ривожлантириш, ишлаб чиқариш ҳажминини янада ошириш, умуман олганда, сезиларли даражада иқтисодий ўсишга эришиш кўзда тутилган. Бу мақсадларга эришиш йўлида солиқлар ишлаб чиқаришни рағбатлантирувчи омил сифатида фаол қатнашади.

Солиқлар орқали хўжалиқ юритувчи субъектларга берилаётган имтиёзлар кўпроқ ишлаб чиқариш ҳажмининг оширилишига қаратилса мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки ишлаб чиқарувчилар ишлаб чиқариш ҳажминини ошириш орқали юқори фойдага эришишни кўзлайдилар. Ишлаб чиқариш ҳажми ошган сари бозордаги талабни ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмига мос равишда шакллантириб бориш керак. Бунинг энг самарали йўли маҳсулотнинг сотиш баҳосини пасайтириш ҳисобланади.

Ноль даражали ставка бўйича ҚҚСга тортиладиган товарлар (ишлар, хизматлар)ни реализация қилиш оборотлари рўйхати Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси[1] 38-бобининг 212, 213, 214, 215, 216, 217-моддаларида белгилаб кўйилган.

Ноль даражали ставкадан фойдаланиш шуни билдирадики, ҚҚСга тортиладиган оборотларга 0 фоиз миқдоридagi ставка қўлланилади, яъни харидорларга сотиладиган товарлар, ишлар ва хизматлар нархида ҚҚС бутунлай йўқ, нолга тенг.

Ноль даражали ставкани қўллаганда етказиб берувчиларга тўланган қўшилган қиймат солиғи, ҚҚС бўйича солиқ солишдан озод қилинган оборотлар (имтиёзли) учун кўзда тутилганидек, товарлар қийматига қўшилмайди, балки Солиқ кодексининг 39-бобида[2] кўзда тутилган тартибда ҳисобга қабул қилинади (қопланади). Бундай оборотлар қаторига қуйидагилар киради:

- товарларни хорижий валютага экспортга реализация қилиш;

- товарлар (ишлар, хизматлар)ни чет эл дипломатик ваколотхоналари ва уларга тенг-

лаштирилган ваколотхоналарга расмий фойдаланиш учун реализация қилиш;

- “божхона ҳудудида қайта ишлаш” божхона режимига жойлаштирилган товарларни қайта ишлаш бўйича ишларни бажариш (хизматлар кўрсатиш);

- халқаро йўналишда ташишлар;

- аҳолига коммунал хизматлар кўрсатиш.

Амалиётда корхоналар нолга тенг ставкаларни қўллаганда қуйидаги хатоларга йўл қўядилар.

Биринчидан, ноль даражали ставка қўлланилмайдиган товарларни экспорт қилганда ёки Россия Федерациясига республика қонунчилигига кўра нолга тенг солиқ солиш қўлланиладиган, халқаро шартномада эса бошқача меъёрлар кўзда тутилган товарларни етказиб берганда ноль даражали ставкани қўллаш.

Чунончи, товарларни экспорт қилганда ноль даражали ставкани қўллаш учун:

- товарлар Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудидан ташқарига Солиқ кодексининг 213-моддасида[3] келтирилган ҳужжатлар билан тасдиқланиб, ҳақиқий олиб чиқиб кетилиши;

- экспорт қилинган товар учун тўлов хорижий валютада амалга оширилиши шарт.

Агар Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномасида бошқача қоидалар ўрнатилган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати билан Россия Федерацияси ҳукумати ўртасидаги “Ўзаро савдода эгри солиқларни ундириш тамойиллар ҳақида”ги Келишувда[4] кўзда тутилишича, экспорт божхона режимига жойлаштирилган, бир тараф давлатнинг божхона ҳудудидан олиб чиқилган ва бошқа тараф давлати божхона ҳудудидан олиб чиқилган ва бошқа тараф давлати божхона ҳудудига олиб кирилган товарлар эгри солиқларга (ҚҚС ва акциз) ноль даражали ставкаларда тортилади, табиий газ ва нефть, жумладан, барқарор газ конденсати бундан мустасно.

Шундай қилиб, Россияга табиий газ ва нефтни, жумладан, барқарор газ конденсати экспорт қилганда ўзбек корхоналари қўшилган қиймат солиғининг 20 фоизли ставкада ҳисоблайдилар, яъни бу ҳолда ҚҚСнинг ноль даражали ставкаси қўлланилмайди.

Иккинчидан, кейинчалик корхонада қоладиган ва Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарига чиқмасдан, “эркин муомалага чиқариш” божхона режимига жойлаштирилган товарларни қайта ишлаш бўйича бажарилган ишларга (кўрсатилган хизматларга), агар қайта ишлаш маҳсулотлари Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан ташқарига олиб чиқиладиган бўлса, ноль даражали ставка бўйича қўшилган қиймат солиғи солинади.

Ушбу имтиёзни қўллаш учун қуйидагилар зарур:

- мазкур хизматларни реализация қилиш жойи деб Ўзбекистон Республикаси ҳудуди тан олиними;

- қайта ишлаш маҳсулоти Ўзбекистон ҳудудидан ташқарига олиб чиқилиши.

Шуни ҳам эътиборга олиш лозимки, агар қайта ишлаш маҳсулотлари кейинчалик Ўзбекистон ҳудудидан олиб чиқилмасдан, “эркин муомалага чиқариш” божхона режимига жойлаштирилса, бу товарларни қайта ишлаш бўйича иш (хизмат)лар 20 фоизли ставкада қўшилган қиймат солиғига тортилади.

Бунда Ўзбекистон Республикаси ҳудудига қайта ишлаш учун олиб кирилган ва қайта ишлаш маҳсулотларини олиш учун фойдаланилган, “эркин муомалага чиқариш” божхона режимига жойлаштирилган товарлар бўйича барча божхона тўловлари, шу жумладан, товарларни импорт қилишда тўланадиган қўшилган қиймат солиғи ҳам тўланиши лозим.

Учинчидан, халқаро ташувлар бўйича ноль даражали ставка қўлланилганда.

Шуни айтиш керакки, 2010 йил 1 январдан Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан экспорт қилинаётган товарларни ташиш, юклаш, тушириш, қайта юклаш, экспедиция қилишга доир хизматлар, ишлар учун ҚҚС бўйича имтиёзлар бекор қилинди. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан экспорт қилинаётган товарларни ташиш, юклаш, тушириш, қайта юклаш, экспедиция қилишга доир хизматлар, ишлар белгиланган тартибда солиққа тортилиши керак.

Шу билан бирга, халқаро йўналишда ташишларда ноль даражали ставка қўлланилади.

Халқаро йўналишда ташишлар бўйича ноль даражали ставкани қўллашда асосийси, хизматларни реализация қилиш, жойини аниқлашдир. Агар халқаро йўналишда ташишлар бўйича хизматларни реализация қилиш жойи Ўзбекистон Республикаси бўлса, бу хизмат Ўзбекистон Республикаси ҳудудига солиққа тортилади, яъни ҚҚС Ўзбекистон Республикаси ҳудудига тўланади.

Солиқ кодексининг 202-моддасига[5] мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси ҳудуди халқаро ташувлар бўйича хизматларни реализация қилиш жойи, деб эътироф этилади, агарда бу хизматларни кўрсатувчи шахснинг тadbirkorлик фаолияти Ўзбекистон Республикаси ҳудудига амалга оширилаётган бўлса. Бунда мазкур моддага кўра, релизация қилиш жойи Ўзбекистон Республикаси, деб эътироф этилган халқаро ташувлар бўйича хизматлар ноль даражали ставкада солиққа тортилади.

Ноль даражали ставкада солиққа тортиладиган халқаро йўналишда ташишларга қуйидагилар киради:

- транзит юкларни Ўзбекистон Республикаси ҳудуди бўйлаб ташиш;

- йўловчилар, багажлар, юклар ва почтани халқаро йўналишда ташиш.

Транзит юкларни ташиш жумласига юкнинг транзитини амалга ошириш учун чет эллик шахслар билан тўғридан-тўғри тузилган шартномалар ёки халқаро (идоралараро) транспорт битимлари ҳамда божхона органларининг мазкур транзит юклар ҳақиқатда олиб кирилганлиги ва олиб чиқилганлиги тўғрисида белгилари мавжуд бўлган тақдирда, Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали чет эл транзит юкларини ташиш ва уларга хизмат кўрсатишга доир хизматлар киради.

Агар жўнатиш пункта ёки тайин этилган пункт Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида жойлашган бўлса, ташишлар ягона халқаро йўналишларда ташиш ҳисобланади. Бунда, агар ташиш бўйича хизматлар Ўзбекистон Республикасида жойлашган жўнатиш жойидан бошлаб кўрсатилса ва етказиб бериш жойи ҳам Ўзбекистон Республикаси чегерасида тугаса, ноль даражали ставка бундай ҳолларда қўлланилмайди. Масалан, корхона товарни экспорт қилади ва юкларни ташиш бўйича темир йўл хизматларига ҳақ тўлайди. Бунда темир йўл

корхонаси юкни республика худудидан ўз локомативида олиб ўтади. Чегерада юкни бошқа республика темир йўлининг бошқа корхонаси қабул қилади. Корхона юкни ташиш учун ўзбек корхонасига 20,0 минг сўм ва хорижий корхонага 30,0 минг АҚШ доллари тўлайди.

Ушбу ҳолатда юкни ташиган ўзбек корхонаси учун ноль даражали ставка қўлланилмайди, чунки юкни жўнатиш жойи Ўзбекистон Республикаси худудида жойлашган, юкни етказиш жойи ҳам Ўзбекистон Республикаси худудида. Корхона хизматлар қийматига белгиланган тартибда ҚҚС ҳисоблаши керак (20,0x20 %). Бунда юкни ташиш бўйича кўрсатилган хизматлар қиймати

республика худудида ҚҚС билан 24,0 минг сўмни ташкил қилади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, рағбатлантириш функцияси, солиқларнинг муҳим функцияси бўлиб, ишлаб чиқаришни ривожлантиришни, молиявий ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишни рағбатлантиради, яъни солиқ юки камайтирилиши орқали ишлаб чиқариш ҳажми ошишига, субъектлар молиявий аҳволи мустаҳкамланишига, инвестицион фаолиятини ҳаракатга келтиришга рағбатлантирувчи таъсир кўрсатади. Солиқларнинг рағбатлантириш функцияси орқали давлат иқтисодий ўсиши, солиқлар юкини камайтириб, хўжалик юритувчи субъектлар эркин фаолият юритишини таъминлайди.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. 38 ва 39-боблар.
2. Ўша манба.
3. Ўша манба.
4. Ўзбекистон Республикаси ва Россия Федерацияси ҳукуматлари ўртасидаги "Ўзаро савдода эгри солиқларни ундирши тамойиллар ҳақида"ги Келишув шартномаси.
5. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. 38 ва 39-боблар.

Доц. О. Саттаров

Рейтинг тизими асосида банклар барқарорлигини баҳолаш методологияси

Ушбу мақолада тижорат банклари барқарорлигини рейтинг тизимлари ва бошқа тизимлар орқали баҳолаш усулларининг ўзига хос хусусиятлари кўриб чиқилган.

В данной статье рассматриваются особенности методов оценки устойчивости коммерческих банков через рейтинговые системы, а также другими системами.

The article covers peculiarities of commercial banks stability assessment methods through rating system as well as other assessing methods.

Калитли сўзлар: рейтинг тизими, кредит институтлари, молиявий барқарорлик, тижорат банклари барқарорлиги, баҳолаш методологияси, масофадан назорат, ташқи назорат.

Тижорат банклари барқарорлигини баҳолашда уларнинг фаолиятини назорат қилувчи органлар турли рейтинг тизимларидан фойдаланишмоқда. Дунё банклари амалиётида энг кўп қўлланиладиган шундай рейтинг тизимларидан бири CAMELS рейтинг тизимидир. АҚШдаги 3 та молиявий ташкилот: Федерал резерв тизими, Молия вазирлиги ва Депозитларни суғурталаш корпорациясининг модели ҳисобланган бу тизим кредит институтлари фаолиятининг молиявий барқарорлигини баҳолашда қўлланилади[1].

CAMELS рейтинг тизимининг узок вақт фаолият юритиши ҳамда бошқа дав-

латлар томонидан кенг қўлланилишини таъминловчи хусусиятлари куйидагилар:

- мавжуд ҳолатни аниқ баҳолаш, тасвирлаш ҳамда асосий элементларга аниқлик киритиш;

- молиявий барқарорликни белгиловчи асосий компонентлар мавжудлиги, яъни хусусий капитал, активлар, менежмент даражаси, даромад олиш, ликвидлик ва рискларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш;

- банк молиявий барқарорлигининг ўсиши ва унинг ҳолатини кўрсатиб турувчи хар бир ҳолатни аниқлаш;

ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАЪЛИМ 3 2013

Материаллар кўчириб босилаётганда «Иқтисодиёт ва таълим» журналидан олинганлиги кўрсатилиши шарт. Журналда эълон қилинаётган материаллардаги далиллар, рақамлар ва маълумотларнинг тўғрилиги учун уларнинг муаллифлари жавобгар ҳисобланадилар. Таҳририят фикри доим ҳам муаллифлар фикрига мос келавермайди. Таҳририятга юборилган қўлёзмалар муаллифларга қайтарилмайди.

Муҳаррирлар: Мадумарова Г.Э., Йўлдошев З.Х.

Компьютерчи: Мансурова С.М.

Теришга берилди: 2013 й. 06. 22. Босишга рухсат этилди: 2013 й. 06. 28.

Бичими 70 x 108, 1/16. Офсет усулида ёзув қоғозига босилди.

Шартли босма табоғи: 10,4. Нашриёт-ҳисоб табоғи 10,0.

Адади 1000 нусха. 180-сонли буюртма.

Тошкент Давлат иқтисодиёт университети,
100003, Тошкент, Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 49-уй.
Мурожаат учун телефон: 232-63-44.

ТДИУ босмаҳонасида босилди